

ПІДРУЧНИК З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

А. І. Терещук,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини

У статті пропонуються загальні вимоги до розроблення шкільного підручника з трудового навчання, розглянуто сутність цього поняття для вироблення концептуальних підходів у створенні навчальної літератури з технологій.

Визначення сутності шкільного підручника та різних його тлумачень з точки зору його функцій дало змогу сформулювати відповідні концептуальні положення.

Концептуальною основою у створенні підручників трудового навчання для учнів загальноосвітньої школи є, по-перше, компетентнісний підхід у навчанні, а по-друге, врахування індивідуальних інтересів, здібностей і природних нахилів учнів.

Обґрунтовується, що наведені концептуальні положення побудови шкільного підручника враховують сучасні тенденції розвитку української освіти. Розглянуто перспективні напрями подальших досліджень у визначенні та обґрунтуванні структури, змісту та функцій шкільного підручника для трудового навчання учнів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: зміст освіти; навчальний матеріал; підручник з трудового навчання; компетентнісний підхід; особистісно орієнтоване навчання; концепція шкільного підручника.

Постановка проблеми. Відбір навчального матеріалу підручників трудового навчання та реалізація у змісті технологічної освіти компетентнісного підходу набувають особливого значення у зв'язку із завданнями, що визначені у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Так, в освітній галузі “Технології” ці завдання визначені як формування та розвиток проектно-технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві. Відповідно, зміст навчального посібника для учнів повинен містити такий навчальний матеріал, який буде враховувати їхні інтереси та індивідуальні здібності, що обумовлює диференціацію змісту

підручника, розробку такого методичного апарату, який створить відповідні умови у роботі учителя трудового навчання.

Виконання завдань державного стандарту, зокрема реалізація компетентнісного підходу через моделювання навчального процесу шляхом структурування та наповнення змісту навчальної літератури, потребує розроблення нової концепції у створенні шкільного підручника, який допоможе як учителю, так і учневі вийти зі стану знанневої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із компонентів процесу навчання є зміст освіти — система наукових знань, умінь та навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розумовий розвиток особистості. Зміст освіти у загальноосвітній школі визначається навчальними програмами, які реалізуються у підручниках з предметів, що вивчаються.

Проблема добору змісту навчального матеріалу з трудового навчання є окремим завданням методики і водночас це завжди актуальна проблема дидактики.

У радянський та пострадянський період розвитку вітчизняної освіти загальні питання визначення та обґрунтування змісту трудової підготовки учнів основної та старшої загальноосвітньої школи досліджували П. Атутов, А. Дьомін, Г. Кондратюк, Г. Левченко, Д. Тарнопольський, В. Мадзігон, В. Симоненко, Ю. Столяров, Д. Тхоржевський та багато інших науковців.

Найбільш помітний внесок у дидактичні основи обґрунтування та відбору змісту шкільної освіти зробили В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін [2; 3 та ін.]. Їх тлумачення про обґрунтування змісту як основи для розвитку культури (сукупності процесів духовної і матеріальної діяльності людини), а не лише суми знань й наразі мають вагомим значення для формування змісту освіти — врахування новітніх тенденцій в освітній практиці, пов'язаних з компетентнісним підходом.

Серед українських учених, які внесли вагомий вклад у процес створення підручника з трудового навчання, варто відзначити роботи В. Мадзігона, Г. Кондратюка, Г. Левченка, В. Сидоренка, В. Тименка, Б. Терещука, А. Тарари, В. Туташинського, Т. Мачачі, В. Юрженка та багатьох інших науковців.

Аналіз змісту шкільних підручників з трудового навчання та практики їх впровадження у навчальному процесі загальноосвітньої школи дають можливість стверджувати, що у своїй більшості учителі сприймають і використовують навчальний посібник як провідне джерело техніко-технологічних знань. Підручник досить часто виконує роль змістового наповнення лише теоретичної

частини уроку, яку учні мають запам'ятати для відтворення. Разом з тим можливості навчального посібника для запровадження діяльнісного та компетентнісного підходів у трудовому навчанні реалізовано недостатньо. Також практично недослідженими залишаються питання, які пов'язані з розробкою та запровадженням навчальної техніко-технологічної літератури, спрямованої на залучення учнів до *самостійної, дослідницької або проектної* діяльності.

Таким чином, **метою** статті є обґрунтування концепції змісту підручника з трудового навчання, що враховує сучасні освітні тренди і технології, які обумовлюють реалізацію компетентнісного підходу у трудовому навчанні.

Виклад основного матеріалу. У процесі створення шкільного підручника ми спирались на *концептуальне бачення технологічної освіти*, що ґрунтується на врахуванні індивідуальних запитів та природних здібностей і нахилів учнів, їхніх інтересів та життєвих планів. Концептуальними принципами технологічної освіти є принципи особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, які мають спрямувати технологічну підготовку учнів на способи засвоєння знань, способи мислення, діяльності та реалізацію їхнього творчого потенціалу.

Для того, щоб більш конкретно окреслити концептуальні підходи до створення навчального посібника з трудового навчання, коротко зупинимось на питаннях його сутності та провідних функцій.

Обґрунтування змісту навчальної літератури з трудового навчання тісно пов'язане з теорією шкільного підручника, яку розглядають як галузь науки, що вивчає основні характеристики цього виду літератури. Так, сутність підручника, його структуру та розробку функціонального забезпечення досліджували В. Беспалько, Д. Зуєв, В. Цетлін та інші. Місце та роль шкільного підручника у навчальному процесі досліджували Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін та інші науковці.

У дослідженнях різних учених є різні бачення сутності шкільного підручника, його складових і функцій.

Традиційно підручник розглядали як основу для реалізації знанневої парадигми освіти. Найбільш характерним для цієї моделі освіти є визначення Є. Перовського: "Підручник – така навчальна книга, що за змістом і викладом спеціально призначена для цілей навчання ... Характерними рисами справжнього підручника є систематичний виклад знань з певного предмета, ... обов'язковість для учнів цих знань" [5, с. 21].

З плином часу, коли почалося переосмислення знаннєвого підходу у навчанні, з'явилося чимало напрацювань, які почали трактувати сутність підручника як посібника для учнів й учителя.

Так, В. Краєвський вказує, що "... у підручнику опредмечена, запрограмована не лише діяльність учня, але й орієнтовна діяльність учителя" [4, с. 21].

М. Скаткін також розглядає підручник з точки зору двох основних функцій: і як засвоєння знань учнями, і як основу для методичної системи, яку може моделювати учитель. "Підручник – засіб для засвоєння змісту, призначеного для учнів, а для вчителя – резюме викладу наукових відомостей та орієнтир основ методичної системи навчання цього навчального предмета" [6, с. 68–69].

В. Безпалько пов'язував зміст і функції підручника з моделюванням навчального процесу. Зокрема, учений відзначав, що у "... підручнику як моделі педагогічного досвіду завжди моделюється якась певна педагогічна система" [1, с. 15].

У своєму дослідженні О. Янченко вдалося простежити зміну розуміння призначення підручника, тобто його функціонального забезпечення. Наприклад, якщо в 50-х рр. ХХ ст. навчальну книгу розглядали як засіб засвоєння знань учнями, то в 70–80-х рр., окрім забезпечення цієї функції, підручник трактували як своєрідний сценарій навчального процесу, тобто засіб навчання для вчителя. У 90-х рр. дослідниками цього виду літератури акцентується на посиленні його процесуальної спрямованості, включенні у зміст книги прийомів позитивної мотивації. Сучасні вчені вказують, що підручник має будуватися з урахуванням домінуючої концепції навчання, тобто слугувати моделлю цілісного процесу навчання [7, с. 12].

Таким чином, підсумовуючи питання сутності підручника, варто відзначити, що вчені розглядають шкільний підручник з точки зору його двоєдиної ролі: з одного боку, як носія змісту освіти, який відображено у змісті державних стандартів і навчальної програми, а з іншого – як провідного засобу навчальної діяльності учнів і водночас як методичного засобу для вчителя, оскільки дає можливість моделювати певну методичну систему або окрему методику з вивчення конкретної теми навчальної програми.

На основі цього висновку ми враховували, що створення шкільного підручника з трудового навчання має поєднувати у ньому як процесуальну, так і змістову сторони. До того ж, якщо змістова має реалізувати засвоєння знань, то процесуальна забезпечити включення учнів до діяльнісного, особистісно орієтова-

ного навчання, результатом яких є створення умов для формування в учнів компетентностей.

До таких умов варто зарахувати, насамперед, включення у зміст підручника системи завдань, що відтворюють проектну діяльність – від формулювання завдань на практичну роботу до одержання конкретного результату (створення виробу за певною технологією); постановку навчальних запитань для посилення навчально-трудої мотивації, обмірковування проблемних або відкритих питань в інтерактивному обговоренні, актуалізації теми заняття через врахування наявних в учнів знань з основ наук, а також їхнього життєвого досвіду тощо.

На основі зазначеного вище можемо зробити підсумок. Концептуальною основою у створенні підручників трудового навчання для учнів загальноосвітньої школи є, по-перше, компетентнісний підхід у навчанні, а по-друге, врахування природних та індивідуальних інтересів, здібностей і нахилів через діяльнісний підхід у навчальній роботі учнів.

Компетентнісний підхід, у контексті підручника, спрямований на *формування в учнів здатності до застосування знань на практиці з метою реалізації їхніх реальних життєвих або значимих для них завдань і потреб.*

Наскрізними лініями, навколо яких сформовано зміст підручників, є приховані запитання для учнів, які стимулюють у них розвиток критичного мислення, наприклад: “Для чого мені це потрібно?”, “Що для цього потрібно знати чи уміти?”, “Як це зробити?”.

Для реалізації концептуального задуму під час створення змісту підручників розв’язувались наступні завдання:

- добір навчального матеріалу здійснювався таким чином, щоб на його основі відбувалось формування або доповнення наявного життєвого та навчального досвіду учня, створення умов для співпраці з учителем, однолітками, батьками;
- залучення учнів до свідомого обмірковування та засвоєння навчальної інформації: на початку параграфу розміщено запитання для актуалізації чи інтерактивного обговорення теми, наприкінці – для рефлексії, обговорення одержаних результатів, планування подальшої роботи тощо;
- зміст підручників наповнювався авторами у напрямку від практичної роботи до теоретичних знань, які мають засвоїти учні: спочатку розроблялася практична робота, а лише потім відповідно до змісту учнівської роботи і навчальної програми формувався оптимальний зміст теоретичного матеріалу;

- структура підручників декларує відмову від бездумного запам'ятовування теоретичного матеріалу, тому представлений навчальний матеріал не є обов'язковим для вивчення (з цією метою його поділено на умовні частини, які учень зможе знаходити у тексті та самостійно застосовувати за призначенням — для практичної роботи, читання, посилення інтересу до технологій, домашньої роботи тощо);
- зміст розкривається у формі діалогу, коли параграф розділений на частини, кожна з яких починається із запитання та подальшої відповіді;
- запропоновано декілька варіантів практичних робіт;
- розміщено практичні роботи для виконання з дорослими у домашніх умовах.

Розв'язання вищезазначених завдань дало можливість створити оригінальний макет шкільних підручників з трудового навчання (для учнів 7-го класу), які пройшли усі необхідні експертизи і були допущенні до використання у навчальному процесі загальноосвітньої школи. Досвід запровадження цих посібників у навчальному процесі трудового навчання учнів дав змогу виробити методичну систему їх використання, яка може посилити відповідну методичну підготовку сучасного учителя технологій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Шкільний підручник конкретизує зміст навчальної програми для учнів і разом з тим, окрім інформативної функції, забезпечує відтворення навчального процесу. Тому, досліджуючи і моделюючи зміст підручника, є можливість корегувати навчальний процес трудового навчання, вносити інновації, які сприятимуть модернізації змісту технологічної освіти.

Розробка шкільного підручника та його впровадження у практику роботи загальноосвітньої школи дають змогу стверджувати, що більш ефективною є така модель змісту навчального матеріалу, коли він структурується навколо визначених технічних об'єктів, які учні можуть виготовляти у процесі проектно-технологічної діяльності. І, навпаки, малоефективним є зміст підручника, який за своїми цілями і змістом лише дублює зміст навчального предмета. Адже навчальний предмет — це система наперед готових знань, які педагогічно адаптовані та ціннісно зорієнтовані на конкретну науку або інтеграцію декількох наук, як це було традиційно обґрунтовано для трудового навчання. До таких наук зараховували теорію різання конструкційних матеріалів, матеріалознавство, технологію обробки конструкційних матеріалів тощо. Система готових знань не створює належних умов для реалізації у техно-

логічній освіті особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів.

Під час розробки шкільного підручника основним протиріччям є, з одного боку, наперед визначений зміст освіти (відображений у навчальній програмі), який повинен засвоїти учень, а з іншого – його прагнення та інтереси, що досить часто визначаються здібностями і природними нахилами, які врахувати у змісті навчальної програми та у підручнику досить складно. Подолання таких протиріч можливе за умов дослідження інших шляхів структурування змісту навчального матеріалу.

У зв'язку із зазначеним вище подальші дослідження у створенні шкільного підручника з трудового навчання необхідно спрямувати на структурування змісту навчального матеріалу таким чином, щоб передбачити якомога більше варіантів його засвоєння учнем, які він може обрати самостійно. Отже, актуальним буде розроблення й обґрунтування методичної системи технологічної освіти, що дасть учневі можливість брати більше участі (у якості суб'єкта освітнього процесу) у визначенні власної освітньої траєкторії, на противагу наперед визначеної системи знань для обов'язкового і досить часто штучного запам'ятовування та відтворення технічних знань або трудових умінь та навичок. Звісно, що основою для такої методичної системи технологічної освіти може бути зміст і структура сучасного шкільного підручника.

Література

1. Беспалько В. П. Теория учебника: Дидактический аспект / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Дидактика средней школы / под ред. М. Н. Скаткина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1982. – 319 с.
3. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Изд. центр “Академия”, 2007. – 352 с.
4. Краевский В. В. Определение функций учебника как методологическая проблема дидактики / В. В. Крпевский // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1976. – Вып. 4. – С. 13–36.
5. Перовский Е. И. Методическое построение и язык учебника для средней школы / Е. И. Перовский // Известия АПН РСФСР. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1955. – Вып. 63. – С. 3–139.
6. Скаткин М. Н. Содержание общего среднего образования. Проблемы и перспективы / М. Н. Скаткин, В. В. Краевский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
7. Янченко О. Я. Формування у молодших школярів умінь працювати з підручником : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / О. Я. Янченко. – Тернопіль, 2006. – 228 с.

References

1. Bespal'ko V. P. Teorija uchebnika: Didakticheskij aspekt / V. P. Bespal'ko. – M. : Pedagogika, 1988. – 160 s.
2. Didaktika srednej shkoly / pod red. M. N. Skatkina. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Prosveshhenie, 1982. – 319 s.
3. Kraevskij V. V. Osnovy obuchenija. Didaktika i metodika : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / V. V. Kraevskij, A. V. Hutorskoj. – M. : Izd. centr “Akademija”, 2007. – 352 s.
4. Kraevskij V. V. Opredelenie funkcij uchebnika kak metodologicheskaja problema didaktiki / V. V. Krpevskij // Problemy shkol'nogo uchebnika. – M. : Prosveshhenie, 1976. – Vyp. 4. – S. 13–36.
5. Perovskij E. I. Metodicheskoe postroenie i jazyk uchebnika dlja srednej shkoly / E. I. Perovskij // Izvestija APN RSFSR. – M. : Izd-vo APN RSFSR, 1955. – Vyp. 63. – S. 3–139.
6. Skatkin M. N. Soderzhanie obshhego srednego obrazovanija. Problemy i perspektivy / M. N. Skatkin, V. V. Kraevskij. – M. : Znanie, 1981. – 96 s.
7. Yanchenko O. Ya. Formuvannia u molodshyh shkoliariv uminnia pratsiuvaty z pidruchnykom : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09 – Teoriia navchannia / O. Ya. Yanchenko. – Ternopil, 2006. – 228 s.

Терещук А. И.

УЧЕБНИК ПО ТРУДОВОМУ ОБУЧЕНИЮ ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрываются общие требования к разработке школьного учебника по трудовому обучению, рассмотрены сущность этого понятия для выработки концептуальных подходов в создании учебной литературы по технологиям.

Показано, что сущность школьного учебника трактуется по-разному различными исследователями теории обучения. В разные периоды развития теории школьного пособия учебник выполнял различные функции. Среди таких функций различают: усвоение учащимися содержания учебного материала, процессуальные функции, связанные с моделированием учебного процесса учителем, конструированием методической системы и т. д.

Концептуальной основой в создании учебников трудового обучения для учащихся общеобразовательной школы является, во-первых, компетентностный подход в обучении, и во-вторых, учет природных и индивидуальных интересов, способностей и склонностей учащихся в процессе организации личностно ориентированного обучения.

В статье обосновано, что приведенные концептуальные подходы к построению школьного учебника должны учитывать современные тенденции модернизации содержания образования – личностно ориентированный и компетентностный подходы в технологическом образовании школьников.

Рассмотрены основные направления дальнейших исследований в определении и обосновании структуры, содержания функций школьного учебника для трудового обучения учащихся общеобразовательной школы.

Ключевые слова: содержание образования; учебный материал; учебник по трудовому обучению; компетентностный подход; личностно ориентированное обучение; концепция школьного учебника.

Tereshchuk A.

SCHOOLBOOK ON LABOUR TRAINING FOR A SECONDARY SCHOOL AS A METHOD TO IMPLEMENT THE CONTENT OF MODERN EDUCATION

General requirements to develop a schoolbook on Labour Training are offered in the article; the essence of this concept for the development of conceptual approaches to create course books on Technology is studied. It is shown that the nature of a schoolbook is interpreted differently by different researchers on Theory of Education. Thus, in different periods of development the theory of schoolbooks, a schoolbook performed various functions – from mastering the content to procedural functions connected with modeling of educational process, designing methodology etc.

On the basis of this conclusion, we can affirm that the creation of a schoolbook on Labour Training has to combine both procedural and content sides. Moreover, if the content side has to implement knowledge mastering, the procedural side will ensure students to involve into active, personality-oriented education, the result of which is to create conditions for forming the competencies in pupils.

Such conditions include: firstly – inclusion of the tasks system that reflect the project activity (from the task formulation of practical work to obtain a concrete result (creation a product by certain technology) to the content of a schoolbook; making of educational questions to enhance educational motivation, thinking about the problem or open questions in the interactive discussion, theme actuality taking into account existing knowledge on sciences fundamentals of the pupils and their life experience.

Determining the nature of a schoolbook and its various interpretations in terms of its functions allowed formulating appropriate conceptual principles.

Conceptual basis to create schoolbooks on Labour Training for the pupils of a secondary school is: for the first – competence approach while teaching and secondly – taking into account natural and individual students' interests, abilities and aptitudes.

Key moments around which the content of a schoolbook is necessary to be formed are questions for the pupils hidden in the text which encourage the development of their critical thinking such as: "Why do I need this?", "What should I know or be able to do?", "How can I do this?"

Perspective directions for further research to identify and substantiate structure and content of the functions of a schoolbook on Labour Training for the pupils of a secondary school were considered.

Keywords: content of education; educational material; a schoolbook on Labour Training; competence approach; personality-oriented education; the concept of a schoolbook.